

СУТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПОДАТКІВ

THE ESSENCE AND THE CLASSIFICATION OF TAXES

Красота О.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри організації обліку та аудиту,
Полтавська державна аграрна академія

У статті розкрито економічний зміст податків. Наведено їх принципи та функції. Представлено погляди різних учених щодо трактування поняття «податок». Розкрито розподіл податків на групи за відповідними ознаками. Наведено класифікацію податків в Україні.

Ключові слова: податки, класифікація, ознаки, надходження, бюджет.

В статье раскрыто экономическое содержание налогов. Приведены их принципы и функции. Представлены взгляды различных ученых относительно трактовки понятия «налог». Раскрыто распределение налогов на группы по признакам. Приведена классификация налогов в Украине.

Ключевые слова: налоги, классификация, признаки, поступления, бюджет.

This article is about economical content of taxes. Principles and functions of taxes are demonstrated here. Views of different authors about definition "tax" are demonstrated in the article. The article is submitted taxes division on groups according to the relevant characteristics. The article is characterized classification of taxes in Ukraine.

Keywords: taxes, classification, characteristics, income, budget.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У забезпеченні нормального функціонування будь-якої сучасної економічної системи важлива роль належить державі, яка протягом усієї історії свого існування поряд із завданнями підтримки порядку, законності, організації національної оборони виконувала певні функції у сфері економіки. Державне регулювання економіки має довгу історію, навіть у період раннього капіталізму в Європі існував централізований контроль над цінами, якістю товарів і послуг, процентними ставками та зовнішньою торгівлею. У сучасних умовах будь-яка держава здійснює регулювання національної економіки з різним ступенем втручання в економіку.

Державне регулювання економіки і міжнародних економічних відносин має важливе значення для економічного і соціального розвитку країни. При цьому, здійснюючи дане регулювання, держава використовує широкий набір засобів і методів впливу на економіку, таких як бюджет, кредитно-грошова політика, економічне законодавство і, звичайно ж, податки.

Податки є важливою «кровоносною артерією» фінансово-бюджетної системи. Очевидно також те, що вони мають величезне значення у розвитку та регулюванні міжнародних економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної про-

блеми і на які спирається автор. Розглядаючи це питання, зосередимо увагу на тому, що податок є складною категорією, яка має як юридичне, так і економічне значення. В економічному аспекті досить проблематично виділити його з переліку інших державних вилучень, а також установити його відмінність від зборів, мита й інших платежів податкового характеру. Так, А. Козак відзначав, що податки як «найважливіша вартісна економічна категорія» являють собою «грошові відносини, за допомогою яких держава безоплатно вилучає частину національного доходу для фінансового забезпечення реалізації своїх функцій» [1]. Іншими словами, під час визначення економічної природи податків найважливішим критерієм виступає їх суттєва належність до фінансово-бюджетної системи суспільства. Трохи по-іншому, але, по суті, ідентичну думку висловив А. Дадашев, визначивши податок як вилучення державою на користь суспільства певної частини валового внутрішнього продукту у вигляді обов'язкового внеску [2].

Зовсім інша ситуація має місце у правовій літературі, де існує декілька підходів до трактування податку. Е.Ю. Грачова, Н.А. Куфакова та С.Г. Пепеляєв характеризують його як єдино законну (закріплену законом) форму відчуження власності юридичних і фізичних осіб на користь суб'єктів публічної влади на засадах обов'язковості, індивідуальної безоплатності, забезпечену державним примусом, що не має характеру покарання або контрибуції [3]. Поді-

бне тлумачення зустрічаємо і в підручнику «Финансовое право» за редакцією О.Н. Горбунової: «Податки – це обов'язкові індивідуально-безоплатні платежі в бюджети і державні позабюджетні фонди, стягнуті з платників податків у законно встановленому порядку і розмірі» [4]. Н.І. Хімічева характеризує податки як «обов'язкові і за юридичною формою індивідуально безоплатні платежі юридичних та фізичних осіб, установлені органами державної влади для зарахування в державну бюджетну систему (або в зазначених випадках – позабюджетні цільові фонди) із визначенням їх розмірів і термінів сплати» або як платежі, що встановлюються «...у межах своєї компетенції представницькими органами державної влади й місцевого самоврядування» [5].

Проте існують також інші інтерпретації цієї фінансово-правової категорії. Так, В.І. Гуреєв визначає податок як «...обов'язковий внесок, стягнутий державою з юридичних і фізичних осіб у бюджет відповідного рівня (федеральний, регіональний, місцевий)» [6]. Хотілося б зробити декілька зауважень до такого його розуміння. Передусім ним можна охопити фактично всі надходження до бюджету, оскільки штрафам, санкціям теж притаманна обов'язковість, але вони не є податками. Саме тому ми наполягаємо на виокремленні не лише податків взагалі, а й обов'язкових платежів податкового характеру. Дійсно, природа податків – це надходження в грошовій формі, але не треба виключати і їх сплату в натуральній формі [3], що застосовується законодавством України. Крім того, характеризуючи податок, В.І. Гуреєв наголошує саме на вилученні в юридичних і фізичних осіб частини доходу [6]. Проте навряд чи можна абстрагуватися від ситуації, коли законслухняний платник самостійно, за власним бажанням сплачує податки і вони в цьому разі не вилучаються, а надходять державі як відповідна форма реалізації його конституційного обов'язку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. З метою однозначного розуміння поняття «податок» надзвичайно важливо провадити розмежування його правового і законодавчого регулювання. Саме тому важко не погодитися з твердженням А.Ю. Савіна, що «конкретними формами прояву категорії податку є види податкових платежів, які встановлюють законодавчі органи влади» [7]. Існує два підходи до з'ясування поняття «податки»:

а) розширений, коли до них відносять будь-які вилучення коштів для фінансування публічних витрат;

б) вузький.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За першого підходу будь-який внесок, відрахування, збір, тариф підпадають під

категорію «податки». Наприклад, ст. 68 Конституції князівства Ліхтенштейн проголошує: «Не можуть бути без згоди парламенту встановлені ніякі податки і ніяке інше обкладання чи зобов'язання, як би воно не називалося» [6]. Другий, вузький, підхід дає змогу розглядати податок як один із різновидів фіскальних платежів, що відповідає певним вимогам. Приміром, згідно зі ст. 22 Конституції Ірландії, місцеві збори податками не вважаються [6]. Вибір відповідного підходу багато в чому визначається конкретними особливостями національного законодавства.

У податковому праві превалює імперативний метод регулювання, саме тому під час визначення цього терміна однією з основних проблем є характер причин позбавлення суб'єкта права власності, що належить йому [5]. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що дане питання в науці є найменш розробленим. Очевидно, що такі засоби, як реквізиція, націоналізація та конфіскація, тут абсолютно непридатні. Більше того, Цивільний кодекс України не передбачає сплати податку як одного з видів примусового вилучення майна у власника. У цьому разі норми, що містяться в цьому Кодексі, не дають змоги вирішити означену проблему, оскільки до майнових відносин, заснованих на адміністративному чи іншому владному підкоренні однієї сторони іншій (у тому числі й до податкових), цивільне законодавство не застосовується, що прямо передбачено ст. 2 Цивільного кодексу України [9].

У розумінні поняття «податок» важливе значення мають два аспекти. По-перше, податок – це об'єктивна економічна категорія, її внутрішня сутність; по-друге, існує конкретна видима правова форма прояву внутрішньої сутності податків у процесі їх використання в реальному економічному житті (із суб'єктивної сторони). Податки як економічна категорія є вихідним і основним поняттям, яке визначає їх головні, сутнісні риси. Об'єктивна сутність податків не залежить від конкретної економічної дійсності, вона визначається лише факторами, що викликали появу цієї категорії. Податок як економічна категорія виражає грошові відносини між державою, з одного боку, і фізичними та юридичними особами, з іншого боку. Вони виникають у процесі вторинного розподілу (перерозподілу) новоствореної вартості ВВП та відчуження частини його вартості в розпорядження держави в обов'язковому порядку. Суб'єктивна сторона податків (їх види, рівень ставок і т. д.) визначається зовнішнім середовищем, в якому вони функціонують. Особливо важливе значення тут мають: рівень соціально-економічного розвитку країни, тип державного устрою, традиції і т. д. Встановлення податків проводиться шляхом прийняття податкового законодавства, що визначає поняття податків і зборів. Нормативне визначення податку міститься в Податковому кодексі України (р. 1, ст. 6):

- податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до цього Кодексу;

- збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій.

Загальні принципи побудови податкових систем втілюються під час їх формування через елементи податків, які включають:

1) об'єкт податку: майно, дохід, товар, спадок, що підлягають оподаткуванню;

2) суб'єкт податку: платник податків, тобто фізична або юридична особа;

3) джерело податку: дохід, з якого виплачується податок (зарплата, прибуток, дохід, дивіденди);

4) ставка податку: величина податку з одиниці об'єкта податку;

5) податкова пільга: повне або часткове звільнення платника від податку.

Соціально-економічна сутність, внутрішній зміст податків проявляються через їх функції. Податки виконують різні функції.

У числі податкових функцій вчені називають: фіскальну, розподільну, контрольну, стимулюючу, регулюючу (макроекономічну), соціальну.

За допомогою фіскальної функції системи оподаткування задовольняються необхідні загальнонаціональні потреби. За допомогою регулюючої функції формуються протизаги зайвого фіскального гніту, тобто створюються спеціальні механізми, що забезпечують баланс корпоративних, особистих і загальнодержавних економічних інтересів. Кінцева мета податкового регулювання – забезпечити безперервність інвестиційних процесів, зростання фінансових результатів бізнесу і тим самим сприяти зростанню загальнонаціонального фонду грошових коштів.

Таким чином, обидві податкові функції дають змогу трансформувати внутрішній потенціал оподаткування із абстрактно сприйманої її здатності впливати на якісні та кількісні параметри бізнесу в реальні результати такої дії.

Фіскальна функція полягає в забезпеченні доходів державної бюджетної системи і знаходиться під особливим контролем і впливом держави, у центрі її фінансової політики. Макроекономічна (регулююча) функція – це роль податків і податкової політики в системі чинників регулювання макроекономічних процесів, сукупного попиту і пропозиції, темпів зростання і зайнятості.

Розподільча функція податкової системи проявляється в складній взаємодії з цінами, доходами, відсотком, динамікою курсів акцій і т. д. Податки виступають істотним інструментом роз-

поділу і перерозподілу національного доходу, доходів юридичних і фізичних осіб. Розподільна функція податків впливає на розподіл не тільки доходів, але й капіталів, інвестиційних ресурсів.

Соціальна функція податків носить багатоаспектний характер. Саме матеріальне утримання податків як грошових ресурсів, централізованих державою, несе в собі можливість вилучення їх з обігу на невиробничі цілі. Багато соціальних витрат фінансуються державою за рахунок податків (безкоштовна освіта, охорона здоров'я і т. д.).

Соціальна функція податків проявляється і безпосередньо через механізми податкових пільг і податкових ставок, що входять у внутрішній механізм дії податку (ПДВ, податку на прибуток і т. д.).

Соціальна функція податкової системи вимагає детального дослідження як із точки зору її посилення, так і з точки зору усунення невірних пільг і переваг, які не відповідають характеру ринкових перетворень чи соціальним критеріям.

Стимулююча функція податкової системи є однією з найважливіших, але це найбільш «важконалагоджувальна» функція. Як і будь-яка інша функція, стимулююча проявляється через специфічні форми й елементи податкового механізму, систему пільг і заохочень, заборонних або обмежувальних ставок та інші інструменти податкового механізму та податкової політики.

Стимулююча функція податків у сучасній українській практиці слабо реалізується і неефективно використовується.

Контрольна функція податків виступає свого роду захисною функцією: вона забезпечує відтворення податкових відносин держави і підприємств, реалізацію і дієвість сили державної влади. Без контрольної функції інші функції податків нездійсненні або їх реалізація підринається у своїй основі.

Контрольна функція, спираючись на закон і право, може ефективно реалізовуватися тільки на основі примусу, підпорядкуванні силі державної влади і закону. Ослаблення державної влади веде до послаблення контрольної функції податкової системи. І, навпаки, послаблення контрольної функції податків означає послаблення державної влади або призводить до такого.

У конкретному відношенні контрольна функція податків проявляється в обов'язковому виконанні податкового законодавства, у повноті збору податкових платежів і дієвості та ефективності штрафних санкцій та відповідальності тих, хто не виконує або не повною мірою виконує зобов'язання перед державою, приписувані законом.

Контрольна функція податкової системи зумовлює і визначає, як зазначалося вище, ефективність інших функцій. Отже, якщо контрольна функція податків ослаблена, то це, відпо-

відно, знижує ефективність податкової системи в цілому.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Податки дуже різноманітні за видами й утворюють досить розгалужену сукупність. Спроби

уніфікувати податки, зменшити кількість їх видів поки не мали успіху. Можливо, це відбувається тому, що уряду зручніше замість одного великого податку стягувати безліч не настільки великих, оскільки в цьому разі податкові побори менш помітні і чутливі для населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Козак А. Фінанси і кредит : [підручник] / А. Козак. – К. : Знання-Прес, 2011. – 452 с.
2. Дадашев А. Функції податків : [навч. посіб.] / А. Дадашев ; за ред. Д.М. Чорниці. – М. : Фінанси і статистика, 2006. – 515 с.
3. Грачова Є.Ю. Фінансове право : [підручник] / Є.Ю. Грачова, Н.А. Куфакова, С.Г. Пепеляєв. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 440 с.
4. Горбунова О.Н. Проблеми вдосконалення основних фінансово-правових інститутів в умовах переходу України до ринку : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / О.Н. Горбунова. – К., 1996. – 56 с.
5. Химичева Н.І. Податкове право в сучасних умовах. Проблеми фінансового права / Н.І. Химичева // Податковий вісник. – 2010. – № 7. – С. 3–20.
6. Гурєєв В.І. Світове податкове право : [підручник] / В.І. Гурєєв. – М. : Економіка, 2007. – 383 с.
7. Савін А.Ю. Фінансове право : [підручник] / А.Ю. Савін. – М. : Финстатинформ, 2007. – 223 с.
8. Потапов В.П. Про деякі питання податкової політики / В.П. Потапов // Податковий вісник. – 2005. – № 7. – С. 3.
9. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.